

ELS LLOMS TRANSPARENTS

J.V. Foix

PRÒLEG DE GABRIEL FERRATER

FUNDACIÓ
J.V. FOIX

**Edicions 62
Barcelona**

J. V. Foix

Els lloms transparents

Pròleg de Gabriel Ferrater

Edicions 62

Barcelona

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

La primera edició d'aquest llibre va sortir a la col·lecció
Cara i Creu l'abril del 1969

Primera edició en aquesta col·lecció: febrer del 2019

© Hereus de J. V. Foix, 1969, 2018
© del pròleg: Hereus de Gabriel Ferrater, 1969, 2018

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.
Av. Diagonal, 662-664, 08034 Barcelona.
www.edicions62.cat
info@edicions62.cat

Compost a gama, sl

Dipòsit legal: B. 25.521-2018
ISBN: 978-84-297-7738-3

TAULA

Pròleg de Gabriel Ferrater	11
Nota a la primera edició	27

ELS LLOMS TRANSPARENTS

I. *La Ciutat de l'Esperit*

La Ciutat de l'Esperit	35
Intel·lectuals?	38
Primacia de l'home	41
De la influència dels homes de lletres	44
Presència humana	48
El «conjunt monstruós» de Rathenau	50
Del «distingir», o el nazisme i el feixisme en literatura	53
Literatura i política	57
De l'escriptor davant la societat present	65
De l'espiritual, del polític i del social	69
Duanes literàries	73
«Pobles lliures, dins un Estat lliure...»	77
Dos presidents: H. G. Wells i Pompeu Fabra	81

L'entesa espiritual	84
Llull, campió universal de la Unitat	87

II. *Ètica i política*

Ètica i política	93
Una política i una doctrina	96
Primacia de les valors morals	98
El prestigi	101
Pistolers a Casa la Ciutat	104
«Són uns senyors d'aquell temps...»	107
Els coneixereu pel diari	109
Hematografia	111
La ciutat púgil	113
Tanta de confusió...	115
La palmeta de «don Salvador»	119
La història de Barcelona a les escoles	122
«Organitzar el caos»	124
La llibertat de triar el propi destí	127
El mite de «la joventut»	130
Els conills del jardiner	134

III. *Ésser lleials*

Ésser lleials	139
Pàtria	142
De la idea i del sentiment de Pàtria	146
Estimar Catalunya	150
El deure dels ciutadans	153

TAULA

La comuna utilitat	155
L'home, la Pàtria i l'Estat democràtics	158
«Patriota, esquerp i íntegre»	162
Patriotes i patrioters	165
«Escombros per la pàtria, senyor...»	167
«Hi ha cent maneres de servir el país...»	170
Toros a Cervera!	173
A la unitat per la cultura	176
Universal i federalista	179
Un acte de fe polític	181

I

LA CIUTAT DE L'ESPERIT

LA CIUTAT DE L'ESPERIT

Els qui en 1914-1918 van ésser convençuts —i vençuts— pels creients en Europa (en una realitat europea, en una possible justícia europea d'obertura universal, en un dret europeu), no han cedit pas voluntàriament a la pressió dels qui a partir de les acaballes de la guerra han pretès de fer-nos renunciar a la nostra creença. Tots i cadascú de nosaltres, adolescents i homes fets, combatents i espectadors, vam creure en l'adveniment d'una força nova: el Dret. Una generació, la dels mobilitzats per alguna de les nacions en pugna i els idealistes dels països neutrals, es va formar, o va créixer, espiritualment, sota el signe d'una mateixa fe. El Dret, absolut i immutable, és la força mateixa, i l'única. No calen pas exemples antics ni imatges novelles per a comprendre el que han sofert moralment —gosariem escriure «físicament»— els qui, a partir de 1919, han romàs fidels a aquesta convicció. (Coneixem els arguments dels trànsfuges: llur adhesió a la causa tan humana —i universal— del Dret va ésser provisional. No era en ells cap creença, sinó una opinió. D'ací llur incertitud. O llur imperícia.)

Pertanyem a la lleva jovenívola que va compartir amb més zel la certesa, escampada pels majors com una bona nova, que una política humana substituïria, de l'armistici ençà, la política imperiosa dels vells conglomerats. Vam creure que el fi ja no seria justificat mai més pels mitjans i que només la Llei o la Idea regirien, perdoneu la triviali-

tat, homes i pobles. Vam creure en una Europa regenerada pel contacte dels esperits, la comunitat de drets i de deures, i federada. Comptàvem, zelosos, amb la lleialtat. La preeminència de l'esperit era, per a molts de nosaltres, una possibilitat. La Ciutat de l'Esperit, universal, una fita.

En setze anys, però, la desviació, o desviacions —¿les desercions?— han estat prou importants perquè les darreres lleves ignoressin els motius de la nostra presa d'actitud. Hem estat prou conseqüents amb la nostra dèria de coneixença per a suspendre provisionalment el judici i acceptar, també provisionalment, punts de vista nous, alguns dels quals eren de franca ofensiva als nostres principis. Hem intentat d'oposar un dret al Dret, una llei a la Llei, un ordre a l'Ordre. Hem, perdoneu encara el mot, bifurcat.

¿És permès, és lícit (és moralment possible), persistir? ¿No seria una atzagaiada perseverar? Avui mateix llegíem: «Una raó raonable ens aconsella de deixar dormir algun temps, a França, la noció de llibertat» (Jacques de Lacretelle a *Les Nouvelles Littéraires*). No pas la pràctica temporal, ni la idea, sinó la noció, i, insensats, l'adhesió de l'esperit a la més alta de les seves adquisicions. I això, Dieu meu!, per a evitar la propagació de certs crancs —segons el diagnòstic de Lacretelle— que són la ruïna dels interessos de la col·lectivitat. (Llegiu de les col·lectivitats constituïdes, les quals són, des del punt de vista europeu, càncers crònics.)

Per a mantenir el seu ordre Lacretelle voldria ofegar la veu de l'Esperit. Encara, diu si fa no fa, que l'Eslovènia hagi de gemegar amb els grillons posats. Lacretelle desconeix per ventura quina és, doncs, la causa del desordre i que la civilització europea, per la qual tem, parla precisament la llengua dels eslovens.

L'escriptor francès s'esforça a oblidar que fins i tot en el governament dels homes la veritat, la justícia i la llibertat, són —principis, normes o virtuts— intangibles. La Ciutat no ombreja prostíbuls.

(6-XI-1934)

INTEL·LECTUALS?

En un dels paràgrafs del discurs que Prudenci Bertrana va llegir diumenge en ocasió de l'homenatge que li van dedicar els seus admiradors, diu l'il·lustre novel·lista: «Jo em guardaré, com d'escaldar-me, de demanar un lloc entre els intel·lectuals. Hauria de saber massa coses, de sostenir massa discussions, d'adular i de suportar que m'adulessin».

No dubtem a creure que hi ha una error de transcripció. Allà on diu intel·lectuals havia de dir «intel·lectuals» (entre cometes) o *intel·lectuals* (en cursiva). El copista o el linotipista, oblidosos o enfeïnats, no van distingir el matís essencial que separa l'intel·lectual genèric de l'estol d'escriptors àvids de popularitat o de riquesa que perden la independència espiritual per un aplaudiment de la multitud escalfada o per la servitud al «senyor», o al diner. És cert que, per una corrupció del seu significat, a molts d'escriptors que no són més que servidors o serfs de l'opinió o del diner (empresa industrial o empresa editorial, «diari, revista, llibres») els anomenen intel·lectuals. Llur tasca precisa, però, és d'estendre, als peus de les potències adverses de l'esperit, la intel·ligència i l'enteniment com una catifa, per a envilir-los. Aquesta certesa, però, no és prou per a justificar l'accepció popular del mot «intel·lectual». Al contrari: ens sotmet al deure de reivindicar-ne l'accepció original, única vàlida per a aquells qui quan escriuen s'esforcen per donar als mots llur justa valor o, com deia darrerament Rauh, escriuen —tant ha davallat la fun-

ció de la intel·ligència en el temps d'ara!— «per retornar als mots llur significat original».

Hi ha una incompatibilitat radical entre la intel·ligència i l'adulació, entre l'intel·lectual (que no coneix d'altra servitud que la de la intel·ligència) i l'adulador. Intel·lectual no vol pas dir «home de lletres», o «literat», o «escriptor», o «publicista». L'intel·lectual és l'home lliure (lliure en funció de l'esperit) que posa la seva ambició, que subordina la seva activitat mental, que condiciona les seves comoditats materials a la coneixença del ver. L'intel·lectual és l'ambiciós, d'una ambició total, de coneixença. (No ens interessa ara de distingir si a aquesta intel·ligència hi arriba, o s'esforça per arribar-hi, per la raó com Spinoza o pel cor com Pascal, per la dialèctica com Hegel o per l'amor com Llull.) Els uns i els altres són, al nostre entendre, intel·lectuals. Llur vida crema per «la intel·ligència de la mateixa vida», per la descoberta de la veritat. Llur única ambició és «comprendre». Llur talent no és cotitzable. Amb pa i aigua viuen, si cal, aquells als quals ha estat negada l'opulència en les més incòmodes contrades. Llur llibertat és efectiva. No són indigents, ans bé «alliberats de fretura». La insolent indolència de Diògenes, la divina follia de Llull, la caritat de sant Francesc no sotraguegen aquests «intel·lectuals» fàcils a l'afalac i a les recompenses immediates.

Tot escriptor que cedeix a les ofertes especulatives dels financers o a les moixaines del poderós lloga el seu talent perquè aquells el depreciïn. Tot enfaristolant-se, s'enganya. En jugar-se la llibertat que fecunda, es juga la funció d'intel·lectual, d'amorós de la Veritat. No hi ha intel·ligència sense independència, no hi ha intel·lectual sense

dependència del ver. Per ell es juga el sou i el bou, diguin el que vulguin els filosofastres.

Fa anys que corre la veu que l'escriptor ha perdut la seva reputació; que el dramaturg, el novel·lista, el periodista són difamats per llur condició mateixa d'escriptors. És que només són escriptors. Com el fuster, el paleta, el manya, el xofer o l'advocat, lloguen llur habilitat professional a benefici del qui paga (editor?, polític?, partit?, sindicat?). Tant se val. A benefici de l'opinió (burgesa?, socialista?, femenina?, proletària?). Què hi fa! Quan endeguen el flam de llur esperit per escalfar els peus d'altri, quan la veritat és per a ells la vanitat, la influència o el diner, han arriscat ja, amb perill de mort, la pròpia llibertat, han deixat d'ésser intel·lectuals.

L'intel·lectual no ha adulat mai: Sòcrates, Spinoza, Pascal. I entre aquests tres intel·lectuals tipus, una augusta llista de savis que han begut, cadascun a la seva manera, la cicuta abans d'ésser infidels a llur causa que és la de la intel·ligència, la de la recerca de la veritat. (Entre ells, els poetes, míseros o arrauxats, però fidels.)

Quan En Bertrana es va referir diumenge als intel·lectuals emprava aquest mot com a sinònim d'escriptor que ha cedit la seva llibertat. Els texts transcriuen, encara, el to de veu. En llegir-los hem evocat la figura d'aquells qui s'anomenen ells mateixos «intel·lectuals», quan llur funció estricta és d'entelar-se el monocle per les sales de lenocini o d'envilir la barba tot desempolsant-s'hi el calçat de l'autòcrata.

Crec que per a ésser intel·lectual cal una suma de vots restrictius, prèvia.

(10-III-1932)

PRIMACIA DE L'HOME

En un document recent esmentat i concretat als *Meridians* assenyalàvem una de les tendències característiques de les joventuts progressistes o innovadores d'avui: contra els nacionalismes expansius, capitalistes o proletaris, oposen l'home, la persona humana i la seva preeminència. Enfront de l'individualisme econòmic, el mite de la producció sense control i la religió del crèdit: el socialisme, el repartiment igualitari del treball quantitatiu, el sindicalisme ordenador, el comunisme antiproductivista. Això en la seva línia general, segons l'expressió corrent. Hi ha, és clar, interpretacions; hi ha també matisos. Però davant la negació de l'individu pels feixistes nacionals i pels proletaris d'Estat, la defensa de l'home i de la seva primacia dins la jerarquia de valors terrenals, encara que sigui expressada per nuclis reduïts d'escriptors i d'universitaris, val la pena d'ésser constatada. Puix que, oh paradoxa!, l'individualisme absolut de la secta literària —que cal no confondre amb el liberalisme polític— havia acorralat l'individu en una cleda sense eixida i l'havia lliurat, per tant, a la voracitat dels monstres que edifica la seva imaginació: Estat, producció il·limitada, classes amb urc de casta, guerra, etc., elevats a la categoria d'absolut metafísic.

Aquesta disconformitat dels partidaris d'un ordre nou amb els mites que distreuen l'home de la seva realitat personal (humana i espiritual) combat per resoldre's en un compromís: primer, la personalitat espiritual; tot seguit,

l'econòmica. D'on, l'individualisme concret en els dominis filosòfic i moral, i el socialisme en el camp estrictament econòmic.

Aquesta primacia de l'home damunt la societat restrictiva, nacional, econòmica o social, té el seu enemic més vital en la guerra. D'aquesta explosió sagnant de seculars instints, n'hem llegit apologies des de tots els camps; n'hem escoltat justificacions de boca dels jerarques de totes les doctrines i de totes les sectes. Al nostre prestatge de llibres de guerra, els arguments que l'afavoreixen es troben sota les signatures personals més diverses: militars, patriotes, biòlegs, teòlegs, metges, esportius, etc. Molts anys ha que tenim la convicció, nosaltres, inclinats a favor de França, que les responsabilitats de la gran guerra van ésser compartides per tots els combatents. (El llibre d'Agathon *Les jeunes gens d'aujourd'hui*, aparegut abans del 14, és un testimoni no pas menyspreable de l'estat d'esperit d'una part de la joventut francesa. A Alemanya, la bibliografia guerrera, ho sap tothom, passa de fer gruix.)

Fa pocs dies, però, que la *Information Économique et Financière* va publicar el text que reproduïm a continuació. És una mostra de l'estat d'abjecció a què pot arribar l'home quan honora el més vistent dels mites: l'Econòmic. El text conta les raons que han motivat, durant una de les darreres setmanes, una represa «optimista» de la Borsa de París:

«Potser, en fi, l'afermament de les primeres matèries, és el resultat dels preparatius militars del Japó i d'altres, determinats pels esdeveniments de Manxúria. Amb perill d'ésser esbrancats pels "llamps de pau", escrivim que una guerra a Manxúria, o àdhuc un desenvolupament impor-

tant de l'ocupació militar japonesa, arrossegaria sens dubte operacions soviètiques paral·leles, obraria a favor de l'alça de les primeres matèries. A tots els països del món, un exèrcit en campanya constitueix un element important de consum, quasi de malgastament; i, a més d'això, els homes mobilitzats són separats dels treballs productius. Cal, doncs, admetre, tot mantenint-nos en el terreny econòmic, que tot això són factors que, de prendre una real extensió, contribuirien a alleujar els estocs de primeres matèries, a l'alentiment del *dumping* i a l'augment de la demanda d'un cert material».

Totes les consideracions filosòfiques o morals són inútils davant aquest text, la lectura del qual dirien les nostres mares que «fa escruixir».

La lluita per la primacia de l'home dins un ordre econòmic nou subordinat al benésser del comú no és pas cap fantasia literària, ans una necessitat urgent.

(3 I-XII-1931)

DE LA INFLUÈNCIA DELS HOMES DE LLETRES

¿Qui no ha retingut de la lectura de Maquiavel aquell paràgraf dels *Discorsi* que comença així: *Nelle repubbliche è questo disordine, di fare poca stima de valentuomini ne' tempi quieti...*? «S'esdevé en els governs populars que, en temps de pau, són desestimats els homes de vàlua. Això fa que aquests s'indignin de dues maneres: per ço com no ocupen el lloc que els escau per llurs mèrits; per ço com veuen que homes indignes són considerats com a llurs iguals i els més insuficients es consideren llurs superiors. Aquest desordre ha causat molta de torbació en les repúbliques, per tal com els ciutadans que immerescudament es veuen menyspreats, en adonar-se que la causa de llur inferioritat es deu als temps fàcils i gens perillosos, s'enginyen a pertorbar-los, i provoquen noves guerres, en perjudici de la República». En un altre paràgraf dels mateixos *Discorsi* insisteix en la negligència amb què la República té els homes eminents i singulars, i la facilitat amb què els envejosos aspiren a igualar aquests i àdhuc a esdevenir llurs superiors tot ocupant llocs que no els escau, perquè ni llur talent ni llur virtut no són els d'aquells grans homes.

El menyspreu de l'intel·lectual delata no pas únicament l'enveja o el ressentiment ans també l'aversion per la crítica independent. Qui té el poder s'esforça a mantenir-s'hi per diversos mitjans: una burocràcia addicta pot esdevenir una defensa desesperada. Soldats, això és, gent a sou de la potestat, els buròcrates tenen llur tàctica pròpia: anorrear els

esperits lliures estratègicament més desemparats; fer camp ras per anivellar els accidents del terreny a llur propi nivell. Puix que per a ells l'home de talent, l'escriptor independent, el disconforme superior és simplement això: un accident fàcilment expugnable.

En alguns països, per exemple França, la llibertat d'expressió ha atès una amplitud (sobretot després de la guerra i des del nostre punt de vista) francament exemplar. Em refereixo exclusivament a la llibertat intel·lectual d'expressió. (Hi va haver l'any passat l'afer Aragón, el resultat final del qual ignoro.) En canvi, les llibertats de manifestació hi són més restringides que a Anglaterra, i darrerament no hi ha hagut cap veu responsable que defensés els empresonats per refús de servei militar, això és, per objecció de consciència. La llibertat d'expressió ha tingut darrerament una atrevida defensa per part d'un escriptor de «dreta» francès: Léon Daudet, l'escridassaire, el qual en la seva crítica literària i en la seva actuació com a membre del jurat del Premi Goncourt ha demostrat una independència vital gens comuna en homes de la seva posició política.

En un article recent, escriu: «Sigui el que sigui l'Estat, ha de procurar conciliar-se els homes de lletres, o almenys deixar-los la lliure expressió de llur parer arriscat, d'oposició, o de revolta, contra la societat o la regla establerta, i això en raó de llur força de pensament o d'expressió. Aquest és el resultat de les meves llargues observacions sobre aquest tema».

Algú observarà que la nostra premsa conservadora defensa tímidament o declaradament d'un temps ençà aquesta llibertat d'expressió. Deixant de banda «la raó de llur força de pensament», hem de convenir que aquesta defen-

sa, de tan interessada, perd la seva eficàcia. No poden adoptar la posició de Daudet perquè llur «liberalisme», de tan encaputxat, ocasional i transitori, és una trista facècia. Daudet, que va imposar Proust, ha ajudat fins al darrer moment Céline. La seva defensa de la lliure expressió és feta des d'una oposició políticament inatacada i sota una República amb prou experiència per a deixar les plomes en llibertat. No propugna, doncs, cap privilegi ni pugna per una llibertat combativa que, en aquests darrers temps, sobretot, és absoluta. La seva defensa de la llibertat d'expressió dels homes de lletres en un Estat monàrquic, democràtic o socialista és de principi. La defensa que d'aquesta llibertat intenten entre nosaltres els immobilitistes és, a hores d'ara, tan inhàbil com la que de la dictadura republicana fan alguns diaris aproximadament governamentals, que obliden que les fidelitats excessives són una negació dels mateixos principis democràtics i liberals que hom dóna per suport al règim.

En un Estat lliure —i tota la nostra fe és per aquest Estat— «cadascú ha de poder pensar el que vol i dir el que pensa». És un parer il·lustre: Spinoza, en el seu *Tractat teològico-polític*, el va glossar fins a les extremes conseqüències. Un sobirà, un home d'Estat, demòcrata o autòcrata, «pot tenir com a enemics tots aquells qui en totes les matèries no pensin del tot com ell». No es tracta, però, d'aquest dret, ans bé d'allò que li és útil. L'útil per a Spinoza és la llibertat de judici i d'opinió per a cadascú. Ho havia estat, en un mateix segle per a Maquiavel, l'equívoc, i per a Montaigne. Ho va ésser per Spinoza. Allà on és negada, l'esperit deserta i les més belles activitats de l'home llangueixen o moren. (A Iugoslàvia uns professors d'universitat neohe-

gelians acaben d'ésser bastonejats en una presó per «l'obscuritat de llurs texts».)

Il·lustren aquesta opinió alguns exemples que demostrin que un escriptor si té talent i salut acaba sempre per tenir raó damunt els perseguïdors. Algú em recorda que el segon Imperi francès va sucumbir sota els cops d'homes de lletres que havia exasperat: Rochefort i Hugo; la Rússia imperial va ésser reduïda a pols per una dotzena d'homes de talent, sociòlegs i literats, deportats a la Sibèria: dos escriptors compromesos, Lenin i Trotski, la van tombar. «L'antídot de la literatura és la literatura; les idees només poden ésser vençudes per les idees contràries de força superior. Ni presó, ni exili, ni jutges, ni guàrdies d'assalt hi valen».

La força de les conviccions es nodreix de la força de les idees que n'han provocat l'adveniment. Llur permanència, llur realització en el temps recolzaran damunt la llibertat o s'esfondraran per la imperícia d'aquells qui elevats al poder han cregut que la llibertat era només un mitjà per a arribar-hi i no un fi per a realitzar-lo en totes direccions.

(29-XII-1932)

PRESÈNCIA HUMANA

En poques èpoques literàries havia estat posada, com en aquests darrers temps, la qüestió del paper que li toca fer al poeta. Podríem assegurar que tot ha estat dit, això és, que tots els papers li han estat encomanats. Si repassem, a partir del 1914, els manifestos literaris que han estat llançats als quatre vents de l'avidesa, trobarem el poeta frèvol vestit successivament amb tots els oripells —amb tots els parracs!— de tots els guarda-robes. Tant si ha de xiular com el tren, com si ha de fer ganyotes damunt un escenari; tant si ha d'exalçar l'Estat com si ha de maleir el Poderós, el poeta, generós per natura, es deixa acompanyar pels més fallaços dels doctrinaris, amb una candor que el delata en la seva mateixa puresa.

Haureu llegit els manifestos en els quals hom apel·lava als poetes com l'esperança del món nou —vosaltres sou els ungits a l'hora de la pau!—; coneixeu la crida dels qui reclamen llur ajut als poetes perquè davant la lluita de classes es posin, decidits, al costat dels «Favets» o dels «Tremends». Aquest l'empeny pel camí de la retòrica inútil; aquell l'encisa amb un mostrari de deixalles romàntiques. En Tal «exigeix» que sigui realista; en Tal Altre, superrealista. El de més ençà li ensenya el camí de la Torre de Vori; el de més enllà l'insulta pel seu isolament. Ningú, però, no deixa el poeta en la seva pròpia llibertat.

Tots hem conegut la «poesia», és un dir, d'encàrrec; hom assenyala un tema: hi ha qui canta la Font dels Ocellets; qui la fàbrica de filats dels senyors Perers i Tutusaus; qui la Morene-

ta. Aquesta subordinació del poeta a un tema prèviament elaborat, aquesta poesia aplicada no és patrimoni únicament del regionalisme vallesenc o tolosenc. Els socialistes, dic jo, també organitzen concursos literaris, on hom sollicita dels poetes honorables empreses que han de posar en joc l'emotivitat, etc. Pocs demanen als poetes allò que fa poc llegiem que els reclamava Ed. Humeau: el cant natural de llur presència al món.

La tasca del poeta és alliberar-se ell mateix en el cant, i és d'aquest alliberament que la comunitat, de retop, es beneficiarà. El cant del poeta, encara que sigui entonat a la més amagada de les estances del Castell, no és mai un cant perdut. Sia el seu llenguatge comunicable, sia hermètic. Cada poeta no solament s'ha d'expressar ell mateix en el seu poema, ans també en la seva pròpia retòrica.

La seva expressió serà una realització individual o una comunicació. S'expressarà ell mateix, o ens expressarà a tots, o procurarà d'expressar els fets o el misteri. O ens expressarà a tots per mitjà d'ell mateix. Però en tots els casos el poeta, forjador, endeví o mèdium, ha d'advocar per fer-se responsable del seu cant i de les contradiccions del seu cant. L'obra del poeta, en l'accepció més pura, tendeix sempre a expressar l'universal. El poeta és just. «No pot ajornar la seva obra per a circumstàncies més favorables». D'ací el seu realisme i el seu irrealisme, el seu naturalisme i el seu sobrenaturalisme. Si el poeta, com he dit prou vegades, transcriu, és per tal com és present a una realitat. Clàssic o romàntic, la precisió del seu missatge es deu a la seva presència humana. Goso dir que és precisament poeta qui és present. Però el més difícil per als homes és mantenir-nos, sense defallir, en aquesta presència.

(14-XII-1934)

EL «CONJUNT MONSTRUÓS» DE RATHENAU

¿Recordeu com parlava Rathenau poc temps després de l'armistici? Si fa no fa: l'Alemanya impertinent de l'uniformisme, la de l'assessorisme, la dels Junkers, la dels fabricants, la dels professors i oficials de cancelleria, «aquest conjunt monstruós» s'ha destruït ell mateix. Segons ell, àdhuc els grans problemes de política exterior, característica dels Estats imperials, van cedir davant un sol problema fonamental: el de les classes. I, en un altre indret, deia: «No som pas gaire diferents del que érem fins a 1914. Cap poble no s'ha mostrat tan inapte a dominar el món com Alemanya; cap no ha nodrit tan il·limitadament idees de poder; cap no s'ha ajagut tan dòcilment als peus dels seus amos, obnubilat de mecànica i d'esclat militar; cap no s'ha lliurat tant a la servitud i a les cobejances dominadores; cap no ha executat tan bé les ordres dels filisteus d'uniforme».

Rathenau —el qual deia que l'enveja era el pecat nacional d'Alemanya— reclamava una revolució, no pas la de la revenja, no pas la burgesa, ans la de la responsabilitat, la de la dignitat humana, la del caràcter i de l'esperit.

Han passat quinze anys. ¿Heu vist les informacions gràfiques de la tràgica implantació del nazisme a Alemanya? Diríeu que il·lustren amb els detalls més insignificants els comentaris que l'ostensible devoció dels seus nacionals per la brutalitat i la intolerància havien suggerit a Rathenau.

A la mateixa època un altre escriptor alemany establia un contrast entre l'anomenat «individualisme» alemany i

l'aversió col·lectiva d'aquesta suma d'individualismes «individualistes» per totes les formes de l'originalitat. «Ésser pacifista», deia fa poc Ossietsky, «és a Alemanya una originalitat perillosa». Aquesta originalitat costa cara aquests dies als intel·lectuals dels partits liberals i democràtics alemanys. Tan cara, que la terror pànica ha fet presa de tots els partits d'oposició. Segons llegim, diaris que durant anys han mantingut una actitud republicana i demòcrata molt franca han arborat la bandera negre-blanc-vermella, han parlat de Goebbels com d'un gran ministre i llurs redactors s'han passat als partits nacionalimperialistes.

Més encara: l'Associació d'Escriptors Alemanys, que dirigeix el socialista Breuer, ha modificat el seu comitè per fer-hi entrar oportunistes i possibilistes assenyalats; la Lliga dels Drets de l'Home ha estat dissolta; hem vist socialistes caracteritzats abandonar l'organització sense resistència, i proletaris comunistes i obrers sense feina passar-se, dòcils, al nazisme. L'espectacle que els partits populars i d'avançada han donat aquests dies a Alemanya no té precedents, segons confirmen testimonis desinteressats, ni a Itàlia.

¿És que, per ventura, l'adhesió de molts d'ells a les organitzacions liberals i reformistes no era més que un aspecte del derrotisme nacional? Algú ho ha insinuat: la joventut alemanya, que amb tanta d'ardència i de bona fe ha pres part aquests anys darrers a les revoltes armades al costat dels comunistes o dels terroristes, no tenia altre ideal que combatre la República. Eren comunistes, eren anarquistes, eren subversius ètnicament i socialment, no pas per amor de la reforma social o moral, sinó per exaltació antirepublicana. Llur radicalisme era antiliberal i antide-

mocràtic. Llur mística, llur extremisme, llur inconformisme encesos sota múltiples banderes, tendencialment cercaven contacte: es dessolidaritzaven de la República per establir una nova solidaritat que ells —comunistes dissidents, socialdemòcrates dissidents i nacionalistes— anomenaven simplement «nacional», però que ha bastat la presència agressiva de Hitler per esdevenir violentament imperialista.

Una tan ràpida desfeta d'organitzacions democràtiques traeix l'existència d'un cas de retrocés col·lectiu. Allà on suposàvem la presència de generosos moviments de joventuts innovadores, defensores dels ideals universalistes, hi havia, encara que confús, un sol inconformisme: el liberal, democràtic i republicà de la Constitució de Weimar. I un sol conformisme: el del «conjunt monstrosos» que va descobrir Rathenau. Fetes totes les excepcions, és clar, que calgui, dels bons europeus de llengua alemanya sotmesos avui a la servitud i als quals van les nostres simpaties.

(21-III-1932)

DEL «DISTINGIR», O EL NAZISME I EL FEIXISME EN LITERATURA

Simultàniament un escriptor feixista —italià, doncs— i un escriptor comunista se les heuen amb el nazisme literari. L'italià, Enrico Rocca, no amaga el seu zel a establir les aparences que fan més personals feixisme i nazisme. El marxista Tom Kamp, molt documentat, tot limitant-se a exposar, tan tendenciosament com li permeten els fets, la misèria actual de les lletres alemanyes sota la creu gamma-da, empra el mot «feixista» com a genèric per a assenyalar el nacionalsocialisme i els règims vigents a Itàlia, Polònia, Romania i Bulgària. Tots dos, però, coincideixen a advertir la carència d'una literatura alemanya sota el Terç Reich.

Quant a les observacions de l'escriptor italià, és fàcil remarcar que, amb poques i subtils diferències, són les mateixes que han estat fetes, justificadament, a la literatura sota Mussolini. Hi ha una certa perversitat —un gaudi i un avantatge en la perversitat— per part de Rocca a «traspasar», per dir-ho així, a la literatura nazi els defectes, per carència, assenyalats a la literatura italiana sota el Feix. Tot allò que ha estat observat a Itàlia, Rocca ho observa a Alemanya. Gosa escriure: «Allò que a l'Alemanya literària d'avui és encara bell no és nou, i allò que és nou, francament, no és bell». Aquest retret adés havia estat fet a la literatura italiana del feixisme ençà.

Si Hitler reivindica Itàlia —si fa, amb la seva política del pitjor, passador el feixisme—, els italians no han esperat gens a aprofitar-se d'aquest guany. Maurras no va voler

reconèixer la filiació nacionalista del feixisme. El considerava heterodox. (Tot i que els millors doctrinaris del nacionalisme italià procedeixen de l'escola monàrquica francesa.) Ara, els més atents dels italians, després dels escarafalls dels qui consideraven tota revolució nacional com a feixisme expansiu, tampoc no reconeixen la filiació feixista del nazisme.

No és pas d'ara que hom admet les singularitats de tots dos moviments. Tot un orfeó de veus rudes titllant de feixistes els qui no són precisament estalinians, trotskistes compresos, no té un agut prou fort per a fer callar els qui s'afanyen a distingir. (Durant aquests dos anys darrers, un mot d'ordre ha arribat al paroxisme de la comicitat: són feixistes els demòcrates, els socialistes, els monàrquics, els catòlics, els maçons, els republicans, els marxistes no leninistes! En rigor, és feixista aquell qui no s'ajup a Moscou.) Però distingir és una característica de la mentalitat dita llatina. És l'orgull propi dels mediterranis.

Àdhuc els italians s'han afanyat a distingir i a aprofitar-se d'aquesta facultat. La paradoxa, doncs, d'un escriptor italo-feixista «passant» a Alemanya els defectes inicials del règim té les seves excuses i el seu pintoresc.

L'escriptor italià acusa la política nazi: *a)* d'haver sotmès al foc, àdhuc material, la literatura prehitleriana, i d'haver emès els primers decrets d'ostracisme contra els escriptors més assenyalats; *b)* d'haver-se fet seva la preocupació de Goebbels per instaurar, tot d'una, un «art heroic, fèrriamment romàntic, nacional, amb gran *pathos*»; *c)* de no haver après del feixisme la fe, que fa tolerants envers les errors

d'altri, la generositat i la liberalitat adversa al fanatisme; *d*) d'haver considerat la nacionalitat com a factor ràcic i no com a factor espiritual, expansiu i no exclusiu; per tant, de negar la nacionalitat a ningú que hagués afirmat pràcticament la voluntat de pertànyer-hi, fos quina fos la seva sang; *e*) d'haver desnaturalitzat, en intervenir-hi inoportunament, el procés de depuració de la literatura alemanya, en totes les seves etapes: casolana de preguerra, expressionista, novoobjectivista, racionalista, cerebralista i, als darrers temps, purament lírica i tendencialment humanista; *f*) d'aturar aquest procés en el moment que la literatura alemanya començava a donar valors universals per fer-la retrocedir a l'etapa paternalista de l'era guillemiana.

Tots dos escriptors conclouen el mateix: la literatura alemanya d'avui és un devessall de novel·letes regionals, idíl·liques i infantívoles. La novel·leta rosa i pastoral amb tots els defectes. Per a Enrico Rocca, però, perquè Alemanya recobri el seu prestigi literari, cal que el nazisme abandoni la seva metafísica de la raça i no esporugueixi els artistes del propi país amb insensats processos a les intencions i amb les més absurdes reconeixences a la soca i a les branques de l'arbre genealògic. Per a Tom Kamp, només la revolució social allibera els escriptors i els posa problemes vivents i humans; però els qui en viuen o en veuen els resultats, en dubten.

Alguns escriptors italians, en admetre les errors del nazisme en literatura, confessen les pròpies, sobretot en els primers temps. Però és cert, i és bo reconèixer-ho, que han estat més realistes en la comprensió dels fins propis de la literatura. La literatura, l'art, la música, el cinema, la dansa, etc., segueixen, modernament, el procés propi —ascen-

dent o decadent— amb independència dels règims polítics. No fa gaire temps que, en referir-me a Itàlia, vaig escriure que la política havia fallat en art i en literatura. Ho reconeixen els mateixos escriptors. Quan el feixisme ha deixat d'insistir i ha lliurat les arts a elles mateixes, aquestes han reprès el vell camí, que és, en aquests temps, el de tots per tal com és universal.

L'escriptor italià arriba a escriure aquesta afirmació heterodoxa a Berlín i a Moscou: «L'art, públic, abandona el qui vol adaptar-lo, amb violència, als propis fins particulars».

No és gens fàcil assegurar, com pretén, càndid, un altre escriptor italià, que només al cap de trenta anys un règim ha reformat talment l'individu que permeti d'esperar un renovellament de la literatura i una nova renaixença humanista.

De fet, els italians, liberalitzadors i escèptics, «distingeixen». Els alemanys i els russos «confonen».

És el camí de l'alliberament, en política: distingir per separar i concretar. L'essència mateixa de l'humanisme en art i en literatura.

(17-1-1935)